

PISAC KOJI UDIŠE I SLUŠA SVOJU DOMOVINU

Hommage à Matko Peić

Čast je govoriti u ovome ljudski lijepom i najdostojanstvenijem danu ove Akademije koji se danas upriličuje i Matku Peiću, njezinu članu kroz dva puna desetljeća, kao i steći pravo na to pa reći – našem Matku. I nakon što je sedamdeset i sedma životna jesen u Hrvatskoj sklopila nad njim svoja mirogojska krila, ponavljam riječi pjesnika Franje Markovića, pravog člana ove Akademije, na žalobnom sijelu nakon pogreba Augusta Šenoe:

Što nas je tolike sabralo? Jedan grob. Ne, nije jedan grob, nego ono što je prije njega bilo: jedan život, život Augusta Šenoe. To je bio život koji se ne završuje grobom...

A niti Matkov, njegovim odlaskom i ispraćajem, koji se nadvio nad njim i članovima ove Akademije neočekivano, već na grebenima Bjelolasice, u masivu Velike Kapele ili povijesnoga Gvozda: tu je i tada njegovo posljednje putovanje ovjenčano predsmrtnim vijencem. Zagrljaj s prirodom koja obavlja bljeskovima, hermelinski stjenjak poput bijele lasice u oku i dah Gvozda preko lica bio je toliko jak da je bio dovoljan samo jedan korak da satre čovjeka. Matko ga je učinio dvaput, po drugi put na vijest o smrti supruge mu Višnje – i pao u dubinu, u povijest. Vidjeli se nisu. Misao je oslijepila, bdio je samo okom srca. *Mozgom se životari, a srcem živi*, pisao je o Ivi Kozarcu. Pod intenzivnim životom, ono je posljednje i umrlo, za njom. Voljeti svim srcem znači i do posljednjega daha. Kao da je nad njim bio izrečen Ozirisov sud: *moje je srce bilo zadovoljno mojim djelom*.

Ovom nas prigodom Matko Peić neodoljivo priziva svojoj mladenačkoj lirici, zasjenjenoj prisućem smrti i epitafima: *Oko zagrljaja našeg / Više ništa živo*

nije. / (...) Htio sam biti ruža, osmijeh ljepši, / Ali, proljeću poljubac vreli / Odnosao me Crnom moru. Tamo kamo je prognan Ovidije.

Ali, još i više priziva nas Matko Peić svojoj putopisnoj knjizi *Ljubav na putu: Od Drave do Jadrana*, i to začudno viđenim autoreferencijalnim (da ne kažem – intuitivnim) zapisom. U znakovito poglavlje *Ljubav u kamenu*, on unosi, upravo iz Gorskog kotara, bijelu svjetlost u naslućenu kosturnicu pejzaža kao svoju popudbinu, za prijelaz u viša stanja: *Na jutarnjem suncu samo bijelo kamenje i crne ptice. Puste misli idu mozgom. Vijugaju zaokreti! (...) Gledam... u tu smrt bez tijela i na mjestima toliko se gubim, da mi se čini da sam došao na Mjesec. Krateri... okoštanim cvijećem mame opojno u svoju bijelu zamračenu dubinu. Gledam u te gore ogromne i mislim na tebe malu u Slavoniji ... i na sebe i na nas ... koji pišemo puti ili slikamo u mraču kose... I tu je njegov trenutak na kraju puta: iz mrača u svjetlost. U svome je komemorativnom govoru Marijanu Matkoviću u ovome Akademijinu predvorju isticao upravo te njegove naslove. Umjetnik i umjetnina to i jesu: snimak svjetlosti i trenutka. Potkrepljuje to s Vlatkom Pavletićem i Ivo Frangeš, u interpretacijama nadahnut i uvijek precizan: *Pa i ona crna, gusta živodajna nafta, što je drugo ako ne grobišteavnog života i ugaslih ushita flore i faune.**

No Peićeva putovanja u prošlost nisu samo povratak grobištima nego i povratak korijenima, i s h o d i š t u vidnih svjetala svoje i čovjekove domovine, u njemu – svojem vitalizmu i elementarnosti, svojem trenutku, u prezentu, koji se prostire do ruba njegovih stvaralačkih snaga, a u svakodnevicu ga raskiva i razdaje po svemu što piše. Poziva se i sâm na taj iskon:

Podrijetlom sam iz brdske Slavonije. Nije nevažno da je prezime moje majke bilo Jogun. Ja sam iz kraja Kanižlića i Miroslava Kraljevića, iz kraja kamena i vode. Potok Brzaja i vodopad Škakavac. Ti nazivi simboliziraju moj način života i pisanja. U mojoj djedovini je pastrva u vodi i ptica repomiga na omahovljenom kamenu najvibrantnija ptica u našoj ornitologiji. (...) U brdima je brzina i tečnost svega. Pogleda i govora. Dinamičan pejzaž stvorio je u svih ljudi iz mog kraja brz hod, brz govor, antiepski kroki. Prve batine u životu dobio sam jer sam šibom tjerao jednog lijenog daždevnjaka da se pokrene. Njegova sporost bila mi je nepodnošljiva. (U razgovoru s T. Bilo-pavlovićem, "Danas", 1985.)

Svi koji su ga poznavali i tumačili, od Ljube Babića do Stjepana Gračana i Tonka Maroevića, od Julija Benešića, Miroslava Krleže i Tadije do Marijana Matkovića, Frangeša i Bore Pavlovića, od Miroslava Vaupotića, Dubravka Jelčića i Vlatka Pavletića, da sebe i mnoge druge ne spomenem, otkrivali su i nadograđivali svoga Peića od pojave *Skitnji* do danas. Od Krležine prosudbe: “Putopisno, i ne samo na taj način, pokrio je cijelu Hrvatsku i da nije ništa drugo učinio, to bi bilo dovoljno za jedan život”, poznati su i drugi kvalifikativi u prilog Peićeva djela kao nove književnoumjetničke cjeline: “feljton izumire, putopis životari” (do pojave Peićevih *Skitnji*), “žestok život, muško pisanje”, “iz tradicije izronjeni barokni pjesnik prolaznosti”, “esejist *par excellence*”, “viteške mamuze u publicistici”, “u prozama – pjesnik, u feljtonima-putnik, u esejima-slikar”, lirik “izvan svih tijekova naše suvremene poezije” koji “smrću slavi život, a grobljima rođenje”, “putnik u hrvatsku likovnu prošlost”, “škrinja koja plovi”, “barokni rog obilja”, “raskošna veličina jednostavnosti” i drugi.

Vlatko Pavletić u svojoj je minucioznoj monografskoj divinaciji *Muški život: Hermeneutičko čitanje Matka Peića* uživiljeno je naznačio i njegov stvaralački profil, pristupnom označnicom *Peić je pjesnik ma o čemu pisao*:

U Peiću se upotpunjuju a ne potiru: pjesništvo i znanost, promišljenost i spontanost, erudicija i naivnost, knjigoljublje i hodoljublje, akcija i kontemplacija. Pred nama je neumorni radnik, bibliofil i hedonist, paseist i prezentist, prefinjeni esteta i ogrubjela terenska muškarčina. Potom nadodaje: geocentrik a ne egocentrik, iz zemlje izrastao poput slavonskoga hrasta, čvrsto ukorijenjen u svoju djedovinu, smrtno zaljubljen u Slavoniju i ostalu Hrvatsku, u panonsku i poljsku nizinu.

O koordinatama putopisnog putovanja

Bilo je nepromišljeno pozicionirati Peića kao “putopisca i književnika”, a njegove putopise u nesuglasju s cjelinom. To razlučivanje putopisca od književnika, “stilista dijamantnog reza” i u esejistici o umjetnicima i umjetnosti, koju je jednom Lj. Babić izjednačio sa simfonijskom poemom, doživio je Peić kao uvredu za putopisca i bio izazvan na izjašnjenje i o svojoj putopisnoj paradigmi: *potrebno je naglasiti da je putopis jednako vrijedna vrsta književnosti kao što su roman, novela, drama, pjesma ili bilješka*, jer nije motiv i oblik pisanja ono

po čemu treba književnicima dodavati nazive, nego je to jezik, izraz i modalitet pisanja. Pojam putovanja nije samo iznošenje dojmova o predjelima kroz koje pisac putuje:

Ja ne pišem samo o onome što vidim nego i o onome što znam. Put s velikim P – to je razgovor o lapidariju, herbariju, bestijariju, etnologiji, medicini, filozofiji, umjetnosti, a pogotovo o dnevnom životu – od jela, pića, seksualiteta – do stotina velikih životnih sitnica, koje zajedno tvore pojam Puta, koji bi u simboličkom značenju značio isto što i život u totalu.

A koje su koordinate putopisa? U prvom redu to je jedna specijalna naracija koja izaziva kod čitaoca dojam da putuje s putopiscem. (Peić, *Putopis*, “Republika” 1973, br. 9).

Peićeva putopisna književnost, zasnovana na kultu oka, dramatizaciji naracije nesputanih dojmova, postupku nizanja nepovrijeđenih slika i na jezično-stilskom izrazu opisno-pripovjedne proze, odaje tip književnika koji ne piše “radnjom” (fabulom), jer ono o čemu on kreativno piše je imaginativno – i nevidljivo je svačijem oku. Peićevo je putopisno putovanje, od fijakerskog fenjera do automobilskog fara – samo izlika za bijeg iz pojmovne civilizacije u okrilje prirode, u lirski beskraj, u tjelesno oplođeno erosom, u osjetnu potenciju čovjekovu i umjetnikovu, u potragu i otkrića, u spoznaju svijeta i doživljaju vanjštine puninom svih osjetila. U tome je pregnuće i njegov model pisanja s kojima izlazi pred nas, da bi opservacijom, deskripcijom, pletivom riječi, pikturalnom paletom i autorefleksijom “proizvodio” putopisne i srodne tekstove.

O sinesteziji kao postupku i modelu pisanja

Od samog je početka *sinestezija*, suosjet u funkcionalnoj povezanosti i međusobnom pretapanju, duhovnost i čulnost u neprekidnom trajanju, opažanje budnim osjetilima u svim oblicima pisanja i varijacijama izričaja, to je Peićevo homogeno, referalno i kreativno polje. “Vital kao fijakerski blatobran” od svoje mladosti, od kada datira “slast slikati i pisati”, Peić je sanjareći “umišljao sebi da će postati Chopin i Stendhal”, i Liszt, dakle i glazbenik. Od tada je i na život usredotočen svečulno. Vidno-slušne i opipno-njušne asocijacije ponio je u svom fijakeru sa sobom. U *Skitnjama* on im *potresom vida* daje *okus* senzacije. One temeljne, vidno-slušne, Peić u riječima međusobno zamjenjuje, okouhom, vid-sluhom, oboje premeće u miris i opip, a sva osjetila znade preobli-

kovati u znak i sliku i u dojam bezglasne tišine. U tome se uočavaju čestice njegove izražajne invencije i naslućuje svojevrstan peićevski hipogram, noseći stilem vidljiv u obliku riječi utisnutih u rečenicu, zanimljiv semiotičarima. U čemu se taj izričaj ogleda, čemu teži? Evo: *U crnoj koži fijakerskog krovica* prepoznati *mijeh orgulja*, u njemu napregnutim sluhom *načuti Liszta*, u fijakerskom vonju namirisati *propali pejzaž*, osjetiti da *ponori mirišu po zastaloj grmljavini*, ne gledajući, *žmireći udisati miris*, čuti *šum bedara Slavonke* i kako *daskе od suše cvile*, slušati kako *Drava škrguće jajatim šljunkom*, kako je raku *dokucala strast naopakog hoda*, kako mu je *křestalice razveselila uho*, kako grom *traži u brzacima kremen*, kako *teški kameni žrvanj drobi mladom kukuruzu nasmijane zubiće*, a *mlinski kamen satire pšenicu u nulericu*; vidjeti ili čuti izoštrelih osjetila, *osjećati* i nečujno i gluhonijemo: *gorostasan rast mira u ravnici*, kako voće pada *bezglasno*, kako je *plovidba bezglasna*, kako *mlad jablan vrta prolaz u kamenju*, da gluhi pas *nije čuo grcaj šljuke u mulju*, da su *neke tamne slike bezglasno pratile moj bolesnički krevet*, da je podvelebitska voda *gluhonijema*. Iz te se nijeme gluhoće izvija i suptilni autoreferencijalni esej Peićeve *Ljubavi na putu* – portret nadosjetilne Slave Raškaj: *Ona je imala samo oči*. U toj se audio-vizuelnoj stilskoj matrici razvija njegov objedinjujući putopisni i esejistički model, upotpunjen brojnim poredbama, sinonimima, asocijacijama i složenijim (amplificiranim) izražajnim postavom, a iz njega nastaju varijacije i drugih oblika tekstova.

Maniru vrhunskog pisanja u *Skitnjama*, koje su već proglašene legendarnim, dopisao je gustim lirizmom u *Ljubavi na putu* i “neponovljivim rukopisom, kao nitko prije njega, ‘portretirao’ sve hrvatske regije” (D. Jelčić). Pravedan “u raspodjeli svoje ljubavi prema svim pokrajinama” (M. Matković), umjetničkom je riječi završio svoje etičko putovanje i ispunio osobni etički “formular” svoga duga Hrvatskoj i svomu zavičaju. Zaustavio je njome “najradosnije” i “najsunčanije” trenutke cjelokupne hrvatske putopisne književnosti i u triptihu sa *Skitnjama* i *Crnim zlatom* dosegno svakom poetiziranom stranicom do svoga životnog djela. (*Lako je napisati knjigu, ali valja napisati jednu dobru stranicu* – Peić.) U drugoj duologiji, *Jeseni u Poljskoj* i *Evropskim skitnjama*, dovršio je dvadesetogodišnje fermentiranje pisanja i mišljenja u slikama, gdje mu je slika bila novi ležaj u još vidljivim tragovima starog, za mrtve u živim kapitalima, za slavonski đeram u nafataškom tornju, za hrvatsko u europskom, za misao da nema granica gdje se sastaju, a gdje razilaze život i umjetnost,

domovinsko, slavensko, zapadnoeuropsko i svjetsko. Obje su knjige ujedno nova potkrijepa strukture Peićeva putopisnog žanra: koliko su putopisni eseji toliko su i povijest umjetnosti, historijat našeg trajanja od srednjega vijeka i opstojavanja od renesanse u riznicama svjetskoga umjetničkog prostora.

O lirici i mikro-esejima

U Peićevu samorodnom stilskom kompleksu valja nam čitati i niz uokvirenih medaljona, minijaturnih novinskih eseja na temu *Čovjek i kultura*, nastalih iz susretišta s ljudima svakodnevica i potrebe za uspostavom kodeksa ponašanja i edukacijskog ophođenja kao nove mogućnosti neposredne komunikacije književnika, umjetnika i erudita s čitateljstvom. U njima se možda najbolje razotkriva Peić sam, njegova tankočutnost, smisao za plastičan detalj i nude nepoznate potankosti iz njegova života i svijeta umjetnosti s kojima je obasjano njegovo djelo. Čarolijom artista on velike ontološke teme čovjekova društvenoga i kulturnog bića prelijeva u znakovit "šarm maloga" istim onim umijećem pisanja, kako nam je rekao, kojim se – sinestezijski zahtijevnim postupkom - iz akovske bačve pretače vino u decilitre, a da mu kakvoća ovjerena svim osjetilima, mirisom, bojom, bistrinom, okusom, ostane ista. Ponovno smo suočeni s ishodišnim fenomenom njegova stila, koji uzima do znanja pouku pjesničkih modernista (Baudelaire, Mallarmé): oslikati, ne imenovano biće ili stvar, nego učinak što ga ono proizvodi, tako da se odjek imenovanoga kupu u novom ozračju. Na intermedijalnom iskustvu suodnosa književnosti, likovnih umjetnosti i glazbe, u ovoj je peićevskoj majstorskoj radionici podignuto sve ostalo. Na tim je temeljima, uostalom, izgrađena i njegova poetika "požeške prustovštine".

Recimo u zaključku: pred nama je umjetnik lelujave hrvatske riječi, pisac najvibrantnijih putopisa i eseja u suvremenoj iterologiji, pjesmotvorac "magične slike domaćeg krajolika" (S. Vereš) i najveći putnik u povijesti hrvatske književnosti. Svojim djelom on ne prestaje putovati u novi život. Na tom je putu ono njegova trajna putovnica.

Poštovani članovi Akademije i uzvanici,

Primate ove moje riječi kao zajednički iskaz našega osobitog štovanja i zanosa kojima nas je Matko Peić svojom pokretnom prisutnosti i nasmiješe-

nim čovjekoljubljem obogatio, a svojim ukupnim stvaralaštvom, od *Skitnji* do *Evropskih skitnji*, od *Lirike* i *Požege* do umjetničke esejistike, od *Hrvatskih umjetnika* do *Evropskih umjetnika* prodičio i čistom opservacijom, neopterećenom shemom gledanja, predstavio svijetu na razini europske umjetnosti.

Ponavljam sebe i nas kada kažem: nema u povijesti novije hrvatske književnosti i umjetnosti samosvojnijega opusa od njegovoga. Štoviše, nema drugog putopisca koji je “proskitao” cijelom Hrvatskom, kao on, spustio pred njom glavu, čitao je i pisao o njoj perom u rukama kao žezlom i gledao teleskopom ovaj njezin beskraj pod obzorjem, a pod mikroskopom njezin humus u kojem se ona taloži, diše i odmara. Ona je smisao, ona je spas njegova trajnog života i izvan njezinih granica. Hrvatska mu je dala i vitalističku snagu da je piše i zapiše: *Zapravo, i ne pišem, ja samo – žmireći – udišem i slušam svoju domovinu*. U njoj je odasvud pozdravljao i našu zavičajnu Slavoniju: *Zdravo ogromna, teška i jaka naša pokrajino!*

Matkovo je srce, plemenito i neumrlo, koje je plamtjelo stvaralačkim žarom, i formalno sagorjelo. Od svjetlosti njegova djela vidni su nam putevi kojima je putovao. Njegovo djelo samo sobom traje. Teško je, malo ne uzaludno, bibliografijom ga odrediti. Znademo, Matko nije ni izmjerljiv, ni izbrojiv, ni odrediv. I dok veliko djelo okreće kotač, a njegov se tvorac odmara, nama je skinuti pečat s Matka Peića, ispod zapečaćenoga, objaviti već pripremljeno i u Akademijinu *Ljetopisu* saopćeno, obaviti uvide u manje poznato, prirediti nove izbore i zbornike radova o njemu. A nama je Slavoncima, umjesto drugih mu priznanja, priznao svoju posljednju želju: *Ako hoćete, skupite i objavite sve moje napisano o Slavoniji. To mi učinite, da ne ležim zakopan kao izgubljena skulptura u zemlji*.

Asvima je nama kojima njegova umjetnost leži na srcu, da mu to, u znak dužnog priznanja i zahvalnosti za učinjeno, zajedničkim snagama i učinimo. Učinimo mu to!

BIBLIOGRAFIJA

